KOGNITIV TILSHUNOSLIKNING RIVOJLANISHI

Raxmonqulova Maftunaxon Toxirjon qizi

Ganiyeva Dildora

FarDU ingliz tili kafedrasi dotsenti, filologiya fanlari doktori

Annatatsiya: ushbu maqolada kognitiv tilshunoslikning rivojlanishi haqida ma'lumotlar berilgan. Tilshunoslikning bu sohasi rivojida ish olib borgan olimlar va tadqiqotchilar haqida ham atroflicha yoritilib berilgan.

Annotation : this article provides information about the development of cognitive linguistics. Scientists and researchers who worked in the development of this field of linguistics are also described in detail.

Kalit so'zlari: kognitiv tilshunoslik, konsept, sotsiolingvistika, lingvakulturalogiya, tushuncha.

Key words: cognitive linguistics, concept, sociolinguistics, linguaculturalology, understanding.

O'tgan asrning o'rtalaridan boshlab tilning ma'nosi va grammatik shaklini o'rganishda asosiy yondashuv sifatida semantika va umumiy grammatika fani asos qilib olingan. Ulardagi asosiy farazlar shundan iboratki, til avtonom jarayondir va u kognitiv qobiliyat emas, balki inson bilishining ajralmas qismi va ma'no va shakl haqidagi lingvistik bilim asosan kontseptual tuzilishidir.

Kognitiv tilshunoslikning rivojlanishida yaqin yillarda nashr etilgan N. D. Arutyunova, E. S. Kubryakova, Yu. S. Stepanov, V. N. Teliya va boshqa tadqiqotchilarning o'rni katta , ular dunyo haqidagi bilimlarimiz qanday saqlanadi va muloqot jarayonida u tilda qanday tuziladi, degan savolga muhim nazariy javoblar qidirishgan. Aynan kognitiv lingvistika bu qator muammolar bilan shug'ullanadi.

Ma'lumki, mantiq, falsafa, fiziologiya va psixologiya azaldan inson aql- zakovati va tafakkur qonunlari bilan shug'ullanib kelgan. Demak, falsafada bilish nazariyasi bilan shug'ullanuvchi butun bir bo'lim - epistemologiya mavjud. Shu sababli, kognitivizmning ildizlari antik davrga borib taqaladigan ulkan an'anaga ega ekanligini ta'kidlash mumkin. Ammo kognitiv fan doirasida eski savollar yangi usulda ko'rib chiqiladi.

Insonning kognitiv dunyosi uning xatti- harakati va tilning faol ishtirokida sodir bo'lgan faoliyati bilan ifodalanadi.

Shunday qilib, XX asrning ikkinchi yarmida tilni insonning kognitiv faoliyatidagi ishtiroki nuqtai nazaridan o'rganish zarurati aniqlandi. Subyekt- kognitiv faoliyat jarayonida olingan ma'lumotlar odamga turli yo'llar orqali keladi, ammo kognitiv tilshunoslikning ko'rib chiqiladigan predmeti faqat uning bir qismi til shakllarida aks ettirilishi va mustahkamlanishidir. Shuning uchun kognitiv tilshunoslikning maqsadi dunyoni idrok etish, turkumlash, tasniflash va tushunish jarayonlari qanday amalga oshirilayotganini, bilimlar qanday to'planganligini, qaysi tizimlar turli xil axborot faoliyati turlarini ta'minlashini tushunishdir. Bu eng tabiiy kirishni ta'minlaydigan tildir. Bu ong va fikrlash jarayonlariga eng tabiiy kirishni ta'minlaydigan tildir,

lekin aqliy faoliyatning ko'plab natijalari og'zaki ifodalanganligi sababli emas chunki "biz ong tuzilmalari haqida faqat ushbu tuzilmalar haqida xabar berish va ularni har qanday tabiiy tilda tasvirlash imkonini beradigan til tufayli bilamiz" . Ko'pgina zamonaviy tilshunoslarning ongida burilish nuqtasi shu bilan keldi tilning faollik xususiyatini, uning inson va jamiyat hayoti jarayonlariga aralashishini e'tiborsiz qoldirib, til tizimiga yondashishning etarli emasligini ko'rsatadigan bir qator yangi fanlarning paydo bo'lishi. Psixolingvistika, etnolingvistika, sotsiolingvistika, kognitiv lingvistika va lingvokulturologiya tilshunoslik bilan kesishgan joyda vujudga kelgan ana shu fanlardan edi. So'nggi paytlarda bu masala bo'yicha ko'plab asarlar paydo bo'ldi. rus tilshunoslar unga murojaat qildilar: masalan, Yu. S. Stepanov " Rus madaniyatining lug'ati" asarini nashr etdi, unda ona tilida so'zlashuvchi uchun tegishli tushunchalar berilgan.

Bularning barchasi tilshunoslikning o'ziga ham ta'sir ko'rsatdi: qiymat yo'nalishlari o'zgardi, fikrlash jarayonlari va ijtimoiy ahamiyatga ega inson harakatlarini o'rganish istagi paydo bo'ldi, tilshunoslik insoniylashtirildi. Asrning boshida lingvistik tadqiqotlar axborotni olish, qayta ishlash va saqlash jarayonlariga qaratildi. Inson yangi ma'lumotni olayotganda uni o'z ongida mavjud bo'lgan narsalar bilan bog'lashi va shu bilan birga yangi ma'nolarni yaratishi isbotlangan.

Kognitiv tilshunoslik tilni tushunishda yangi urg'u bilan bog'liq bo'lib, uni inson, uning intellekti va barcha bilish jarayonlari bilan barcha xilma- xil munosabatlarida o'rganish uchun keng istiqbollarni ochadi. Kognitiv tilshunoslik tilshunoslik doirasidan tashqariga chiqib, mantiq, psixologiya, sotsiologiya va falsafa bilan aloqada bo‘lib, bu sohada ishlashni nihoyatda jozibador qiladi.

Shunday qilib, kognitiv lingvistika bu "lingvistik yo'nalish bo'lib, uning markazida til umumiy kognitiv mexanizm sifatida, kognitiv vosita sifatida - axborotni ifodalash (kodlash) va o'zgartirishda rol o'ynaydigan belgilar tizimi" sifatida namoyon bo‘ladi. Shuning uchun kognitiv tilshunoslikning markaziy muammosi til aloqasi modeli bilim almashish uchun asosdir.Tilga murojaat qilmasdan, lingvistik ma'lumotlarni idrok etish, o'rganish va qayta ishlash, rejalashtirish, muammolarni hal qilish, fikrlash, ta'limot, o'zlashtirish, ifodalash va ishlatish kabi kognitiv qobiliyatlarni tushunishga umid qilish mumkin emas. Kognitiv tilshunoslik, E. S. Kubryakovaning fikricha, nafaqat tilni, balki bilishni (idrok, tafakkur, bilim) ham o'rganadi.

Kognitiv lingvistikada tushunchalar tabiatini o‘rganish muhim ahamiyatga ega. Kontseptsiyaning mohiyatini tushunishga bo'lgan har qanday urinish bir qator o'zaro bog'liq tushunchalar va atamalarning mavjudligi haqiqatini amalga oshirishga olib keladi. Avvalo, bu tushuncha va ma'no.Ularni farqlash muammosi hozirgi kundagi nazariy tilshunoslikdagi eng qiyin va munozarali masalalardan biridir. Buning sababi shundaki, kontseptsiyani tahlil qilishda tadqiqotchiga bevosita idrok etishda berilmagan mazmun- rejaning mohiyati hisobga olinadi va faqat bilvosita belgilar asosida ularning xossalari va tabiatiga baho berish mumkin.

Ushbu muammoni hal qilishda ko'plab tadqiqotchilar - deyarli shuncha ko'p nuqtai nazarlarni berishgan edi . 1990 yilda Yu. S. Stepanov shunday deb yozgan edi: “Tushuncha (tushuncha) so‘z ma’nosi bilan bir xil tartibdagi, lekin boshqa bog‘lanishlar tizimida ko‘rib chiqiladigan hodisadir; ma’no til tizimida, tushunchasi so‘z tizimida bo‘ladi. mantiqiy munosabatlar va shakllar tilshunoslikda ham, mantiqda ham o‘rganiladi”.So'nggi o'n yil ichida bu masalani tushunishda ko'p narsa o'zgardi. Tushunchalar so'zlar va ekstralingvistik voqelik o'rtasida vositachi bo'lib, so'zning ma'nosini faqat uni tashkil etuvchi tushunchalarga qisqartirib bo'lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. “ Cognitive linguistics” S.T. Tsoneva-Mathewson , Department of modern languages. St Adrews University.Scotland UK
2. Demyankov V. Z. Cognitive linguistics as a kind of interpretive approach // Questions of linguistics, 1994. № 4. pp.17-33.
3. Z.D. Popova, I. A. Sternin "Cognitive Linguistics"// M.: 1999. pp. 137 -139.
4. Kubryakova // Text. Structure and semantics. - M.: 2001. - pp. 72 - 81.
5. Shaxriyor Safarov “ Kognitiv tilshunoslik” Samarqand davlat chet tillari universiteti. “Sangzor” nashryoti. Jizzah 2006